

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. ФРАНКА

На правах рукопису

РУДИК
Тетяна Захарівна

**АНГЛІЙСЬКІ ПРИКМЕТНИКИ
МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СИГНІФІКАЦІЇ
У ЛЕКСИКОГРАФІЇ ТА МІЖЧАСТИНОМОВНИХ
ЗВ'ЯЗКАХ**

Спеціальність 10.02.04 — германські мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

ЛЬВІВ — 1995

AB 31.858

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі
ного університету ім. І. Франка.

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00607334 (N)

Науковий керівник — кандидат філологічних наук, доцент
Михайло Емільович **БІЛИНСЬКИЙ**

Офіційні опоненти: — доктор філологічних наук, професор
Едуард Федорович **СКОРОХОДЬКО**
— кандидат філологічних наук, доцент
Надія Іванівна **АНДРЕЙЧУК**

Провідна установа — Ужгородський державний університет

Захист відбудеться « 15 » березня 1995 року о 13 год. на
засіданні регіональної спеціалізованої вченої ради К 068.26.10 при Львівсь-
кому державному університеті ім. І. Франка за адресою: 290602, м. Львів,
вул. Університетська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського держав-
ного університету.

Автореферат розісланий « 14 » лютого 1995 року

Вчений секретар
спеціалізованої ради
кандидат філологічних наук,
доцент

Тетяна Олексіївна **БУЙНИЦЬКА**

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Реферована дисертація присвячена вивченню структурно-семантичних, словотвірних та лексикографічних характеристик прикметників моральної оцінки та їх похідних, що формують єдину номінативну мікросистему на позначення поняття моральності в англійській мові.

Вибір матеріалу дослідження зумовлений актуальністю цієї проблеми в аспекті антропоцентричного напрямку в лінгвістиці (Кубрякова 1994), оскільки торкається моралі — однієї з основоположних філософських категорій, що завжди була в центрі людинознавчих досліджень.

Категорія моральності в широкому розумінні вивчається в параметрах філософії, психології, етики, теології, народознавства, лінгвістики та інших дисциплін. Загальний результат численних досліджень її мовної актуалізації (відзначимо праці Л. А. Войнової (1966), А. Г. Степанян (1984), Т. Ю. Метьолкіної (1986, 1988), Л. А. Пашко (1992), І. Ломандер (1981), Ч. Барбера (1955), А. Рудскогера (1953), Г. Кезмана (1951)) дає підстави вважати, що моральність органічно вплетена в когнітивні процеси, у комунікативно-мовленнєві акти й виражається лексико-семантичними засобами різного мовного статусу.

Номінації на позначення морально-оцінних характеристик є обов'язковими елементами лексики розвинених мов протягом усієї еволюції їх словникового фонду. Частина слів цього поля — терміноодиниці класичного походження — носить інтерлінгвальний характер, що робить їх придатними для демонстрації закономірностей функціонування лексико-семантичної системи будь-якої мови.

Складовою частиною досліджуваної лексики є історико-культурний компонент, адже етичні поняття, їх становлення та розвиток у різні періоди можна розглядати як до певної міри світоглядні уявлення, тісно пов'язані з християнською релігією та філософськими поглядами того чи іншого часу.

Специфіка лексичних одиниць, обраних об'єктом дослідження, полягає в їх тісному зв'язку з оцінкою, оскільки основна сфера оцінності співставляється з поняттям «добро» і «зло», які у філософії пов'язуються, передусім, з етичними поглядами.

Більшість робіт з проблем актуалізації в мові значення оцінки (у тому числі й моральної) переважно зведені до дослідження прикметників (Вольф 1985, Павлова 1986, Метьолкіна 1988, Лукенчук 1993), оскільки вираження якісної ознаки об'єкта апріорно закладене в ад'єктивній номінації. Сигніфікація проти-

ставлення якісних ознак *moral/immoral* відбувається у сфері цілих ад'єктивних семем, їх лексико-семантичних варіантів або ж окремих диференційних ознак у значеннях прикметників. Транспозиція якісної ознаки морально-оцінних прикметників до іншого частиномовного вираження досі не розглядалась. У зв'язку з цим заслуговують на увагу питання словотвірної структури цього фрагмента лексики, її еволюція в діяхронії, способи семантизації деад'єктивів у лексикографії, оцінні імплікації в їх значеннях, які раніше не були об'єктом дослідницької уваги. Оскільки моральність — явище абстрактне й різнохарактерне, окреслення обсягу цього семантичного простору становить певні труднощі. Дотепер не визначено критерію ідентифікації подібного парадигматичного угруповання у словнику, відсутні спроби його моделювання.

Актуальність роботи полягає в доцільності опрацювання онтології ноетичних просторів лексики, зокрема на шляху поєднання ідеографії лексико-семантичних полів та словотвірних правил дериватарію.

Новизна дисертації — у самому виборі об'єкта вивчення, у встановленні транспозиційних переходів досліджуваної сигніфікативної сфери, з'ясуванні особливостей її формування та лексикографічного представлення у різному частиномовному вираженні.

Виходячи з проблематики дослідження, у дисертації ставиться **мета**: виявити семантико-ономасіологічну сутність морально-етичних номінацій та основи семантичної організації ЛСП *moral/immoral* в аспекті його частиномовної структури та семантизації у словнику.

Мета роботи передбачає розв'язання конкретних завдань, зокрема:

— розглянути лінгво-філософський план поняття «моральність», онтологічну і семасіологічну сутність морально-етичних номінацій;

— укласти семантичний інвентар лексичних об'єктів, що реалізують семантику моральності в мові, виходячи з прикметників моральної оцінки як носіїв онтологічно первинної ознаки;

— визначити центральне, ядерно-периферійне структурування ЛСП *moral/immoral*, встановити характер системних відношень конститuentів груп у їх зовнішніх зв'язках та внутрішній будові;

— дослідити частиномовну структуру словотвірної парадигми деад'єктивів, зіставити типологію словотвірних гнізд прикметників на різних етапах розвитку мови;

— показати методи й моделі лексикографічного опису досліджуваного фрагмента лексики, їх залежність від категоріальної семантики лексичних одиниць;

— в'яснити оцінку маркованість членів досліджуваних однокореневих парадигм лексем, окреслити конфігурацію їх термінотвірності в галузі науки етики.

Матеріалом дослідження є понад 500 лексичних одиниць — прикметників та їх однокореневих похідних, об'єднаних спільним інваріантним значенням *moral/immoral*. Вибірка складена шляхом суцільного відбору з тлумачних словників: Webster's New International Dictionary of the English Language (WID), The Random House Dictionary of the English Language (RHD), New English Dictionary on Historical Principles (NED) із залученням інших найавторитетніших ідеографічних та спеціальних словників англійської мови.

Робота виконана в руслі ономасіологічного підходу до семантики слова із застосуванням таких **методів**: методу польового структурування, дефініційного, компонентного, порівняльно-історичного аналізу, елементів статистичної обробки словникового складу. Їх поєднання дало змогу різнобічно дослідити систему різнокатегоріальних слів на позначення єдиного понятійного змісту.

Теоретичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що зроблені висновки можна використати при подальшому опрацюванні проблем мікро- та макросемантики, зокрема для теоретичного осмислення міжчастиномовних кореляцій, проблем словотвірно відображеної синонімії, взаємодії та взаємозалежності лексичної та граматичної семантики. Апробована методика дослідження може знайти застосування при вивченні закономірностей семантичної організації суміжних груп лексики на матеріалі не лише англійської, а й інших мов.

Практичне застосування матеріалу дисертаційної роботи нам уявляється в його використанні при розробці спецкурсів та написанні методичних посібників з лексикології, семасіології, словотвору, лексикографії, на практичних заняттях з англійської мови та в науково-дослідницькій роботі студентів.

Спостереження та конкретні результати аналізу семантизації досліджуваного лексичного поля у словнику можна адаптувати для потреб ідеографічної та термінологічної лексикографії, зокрема для укладання двомовного англо-українського словника термінів з етики з огляду на брак досвіду систематизації та впорядкування філософської термінології в українській лексикографічній практиці.

Апробація роботи. Основні положення дисертації викладені у виступах на наукових конференціях — в Інституті мовознавства АН України ім. О. О. Потебні, листопад, 1991; у Прикарпатському університеті ім. В. Стефаника, жовтень, 1993; у Державному університеті «Львівська політехніка», січень, 1994; відображені у шести публікаціях (дві статті та тези доповідей).

ПОЛОЖЕННЯ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ЗАХИСТ:

1. Номінації на позначення морально-етичних понять є відображенням раціонально-духовної сутності людського світосприйняття, необхідним елементом мовної картини світу і виражаються лексичними засобами різного категоріального статусу.

2. Лексичні одиниці, об'єднані інваріантним значенням *total/imtotal*, становлять єдину семантичну цілісність, ядром якої виступають прикметники моральної оцінки. Для визначення масштабів цього угруповання у словнику необхідна багатоступенева процедура ідентифікації.

3. Структурна організація ЛСГ передбачає не лише інтегруючу властивість ієрархії компонентів, а й співвіднесеність центру і периферії. Конституенти ядерного та периферійного складу ЛСГ відрізняються за ступенем виявлення домінантної ознаки. Місце оціно-маркованих ЛСВ у семантичній структурі слова зумовлює різні типи ад'єктивної полісемії.

4. Словотвірні гнізда деад'єктивів досліджуваного поля можна звести до певних типів, що мають однакову структуру. Типи структур словотвірних гнізд виявляють взаємодію і взаємозалежність категоріальних рівнів та характеризуються набором діахронічних констант.

5. Категоріальна семантика конституентів поля визначає тип і модель їх лексикографічного опису. Варіативність способів семантизації лексичних одиниць зумовлена їх частиницевою природою, а також епідигматичним статусом та стилістичною параметризацією ад'єктивних словозначень, і в меншій мірі — типом і функціональним призначенням словників та особливостями авторських інтерпретаційних методів.

6. Експлікація оцінного компонента в семантиці слів на позначення морально-етичної характеристики значно перевищує їх відповідну параметризацію словниками, хоч і не охоплює усіх конституентів досліджуваного поля. Термінотвірність номінацій у галузі етики торкається різних рівнів структурування аналізованого фрагмента словника.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку основної літератури та списку використаних словників. Обсяг дисертації — 165 сторінок. У тексті наводяться таблиці, рисунки, матриці.

У **вступі** визначається загальний напрямок дослідження, його мета, конкретні завдання та матеріал; обґрунтовується актуальність роботи, наукова новизна, її теоретичне і практичне значення, подаються основні положення, що виносяться на захист.

Перший розділ — «Конституентний склад та основи семантичної організації лексико-семантичного поля *moral/immoral*» — торкається проблеми ідентифікації прикметників морально-етичної сигніфікації у словнику, визначення критеріїв та методів їх інвентаризації.

На першому етапі дослідження за основу береться положення про теоретичну можливість виділення групи слів однієї референційної сфери, об'єднаних між собою певною понятійною спільністю. Виникає проблема визначення масштабів тієї лексичної цілісності, що стане об'єктом дослідницької уваги. Адекватне вирішення поставленого завдання багато в чому визначає результати аналізу: висновки будуть хибними, якщо вичленована парадигма не відображає дійсного характеру відношень між її конституентами.

Узагальнивши відомі підходи до проблеми інвентаризації лексико-семантичних угруповань (Уфимцева, 1962; Арнольд, 1966; Вилюман, 1980; Быстрова, Капатрук, Левицкий, 1980; Левицкий, Стернин, 1989), ми виробили багатоступеневу процедуру ідентифікації, яка проводилась за логіко-семантичним методом Ш. Баллі (Баллі, 1961). Відповідно до вимог ідентифікації було вибрано прикметники з узагальненим значенням — *moral/immoral*, які виражають інваріантне значення групи в найпростішій, повній, нейтральній та абстрактній формі, тобто характеризуються максимальним ідентифікуючим потенціалом.

Враховуючи, що узагальнене поняття моральності може теж передаватись і лексемами *ethical/unethical*, оскільки історично слова *moral* і *ethical* вживались як абсолютні синоніми, слово *ethical* також виступає в ролі ідентифікатора групи.

При визначенні належності слова до однієї і тієї ж парадигми виходимо з того, що:

1) Два слова вважаються семантично зв'язаними між собою, якщо в їх семних структурах наявний хоча б один спільний компонент.

2) У ролі семантичних компонентів можуть бути використані лексеми, що входять до дефініції реєстрового слова, тобто кожний елемент тлумачення зводиться до одного слова і прирівнюється до семантичного компонента (Левицкий, 1989, с. 87).

На цих засадах проводився аналіз словникових дефініцій синонімів та антонімів до лексем *moral/immoral*, фіксувались синонімічні та антонімічні кореляти до отриманих раніше слів і т. д. Первинний список підлягав подальшій верифікації до тих пір, поки у ньому не залишалися лише ті лексеми, у трактуванні яких зустрічаються слова-компоненти *moral/immoral*, тобто ті, що пов'язані з ідентифікаторами прямим семантичним зв'язком.

Одержане угруповання є парадигматичним рядом, елементами якого об'єднані певною сигніфікативною спільністю — значеннями прикметників *moral/immoral*. Диференційними ознаками ЛСГ є «позитивна моральна оцінка» та «негативна моральна оцінка». Помічено, що об'єм поняття *immoral* значно ширший як за відтинками базового значення, так і за числом представлених одиниць. Загальна кількість лексем у підгрупі *immoral* на 50% більша, ніж в антонімічній їй парадигмі (38 : 25). Ця пропорція зумовлена більшою розгалуженістю негативною ознакою *immoral* порівняно з позитивною *moral* у даній парадигмі.

Компонентний аналіз словникових дефініцій дозволив не тільки ідентифікувати ад'єктивні лексеми, а й встановити якісні характеристики кожного слова, шляхи їх взаємозв'язків та перехресень, місце кожної з лексичних одиниць у ядро-периферійному структуруванні поля. Завдання наступного етапу аналізу полягало у виявленні домінантної ознаки у структурах значень досліджуваних прикметників, що дозволило ранжувати та систематизувати прикметники за їх ядро-периферійним статусом.

Коефіцієнт рангової кореляції (W) (Левицький, 1989) показав чітку стратифікацію конститuentного складу ЛСГ, що дозволило розділити прикметники на три зони:

- 1) Слова з коефіцієнтом $W=1$, що складають центр групи.
- 2) Слова, коефіцієнт яких знаходиться в межах від 0,5 до 1, що разом з центром становлять ядро групи.
- 3) Слова з коефіцієнтом від 0 до 0,5, які формують периферійну зону даної ЛСГ.

Коефіцієнт частотності вживання прикметників у складі тлумачної частини словникових статей дозволив провести додаткову верифікацію ядро-периферійного складу ЛСГ, який визначився у такий спосіб: *depraved, ethical, evil, good, moral, righteous, vicious, virtuous, wicked, wrong*, а також встановити її периферію.

Досліджуючи внутрішньолексемні зв'язки конститuentів груп, ми виявили, що у своїй переважній більшості вони є багатозначними лексемами — від 3 (*dissolute*) до 22 (*clear*) семантичних позицій. Полісемія морально-оцінних прикметників розвивається на основі метафоричного переосмислення прямого (номінативного) значення лексеми, що базується на встановленні асоціації і пошуку подібності за моделлю: фізична досконалість/недосконалість → моральна досконалість/недосконалість, як от: *clear eyes* → *clear consciousness*; *fair face* → *fair play*, *ill person* → *ill treatment* тощо. У прямих номінативних значеннях емпіричних прикметників імпліковано потенційні семи, які при метафоричному переносі актуалізуються, уточнюючи ознаку:

high mountain → high spirit; dark room → dark person; low wall → low motive.

Проведений аналіз показав, що прикметникам досліджуваного поля властиві різні типи полісемії. У залежності від місця оцінно-маркованих ЛСВ у семантичній структурі слова константи ЛСГ *moral/immoral* поділяються на дві групи. До першої відносимо полісеманти, в яких оцінно-марковані ЛСВ є номінативно-вихідними — *vile, utilitarian, malicious, virtuous*. Іншу, чисельнішу групу складають лексеми, які розвивають семантику моральної оцінки у своїх похідних значеннях — *hideous, rotten, sound, putrid*. Окрему підгрупу формують відносні прикметники з семою *ethical*, які позбавлені оцінного значення взагалі — *eudemonic, stoic, ascetic*.

Характер семантичного зв'язку між конститuentами досліджуваних ЛСГ можна представити за допомогою матриці семантичних зв'язків, складеної на основі даних тлумачних словників, яка показує співвідношення прикметників один з одним за числом спільних та відмінних значенневих компонентів.

Матриця являє собою квадрат, по вертикалі якого розміщені аналізовані прикметники в порядку зменшення числа семантичних компонентів у структурі їх значень, а по горизонталі — власне семантичні компоненти. У ролі компонентів при матричному дослідженні виступають лексеми, що складають тлумачення слова в одномовних словниках.

Матриця дає наочне уявлення про зв'язок усіх лексичних одиниць з домінантними словами. За її допомогою можна не тільки встановити характер такого зв'язку, а й визначити семантичну відстань членів підгрупи від домінанти (Вилюман, 1972, Бережан, 1973, Бартков, 1981).

Матричний спосіб представлення досліджуваного семантичного континууму об'єктивізує виділення 35 мікрогруп прикметників різного обсягу, взаємної інтегрованості окремими лексемами, діапазоном семантичної відстані членів від домінанти.

У другому розділі — «Структурна типологія деад'єктивних словотвірних гнізд ЛСП *moral/immoral*» — розглядається словотвірна парадигма похідних від основ прикметників моральної оцінки, аналізуються структурні типи словотвірних гнізд деад'єктивів, їх розвиток та варіативність на синхронних зрізах.

Для створення такого угруповання до кожної з ад'єктивних лексем із словників WID, RHD та NED добирались похідні іменники, дієслова, прислівники та їх подальші деривати, об'єднані тотожністю кореневої морфеми. Одержані набори слів впорядковувались у ланцюжки, які формують словотвірний інвентар поля у сучасній англійській мові.

Словотвірні гнізда досліджуваних деад'єктивів можна звести

до 14 типів, що об'єднують від одного до восьми кроків деривації.

Дериваційний крок, який вважається вихідною одиницею системи словотвору, дає узагальнену уяву про відношення словотвірної похідності, він відображає ці відношення як між різними частинами мови, так і в межах однієї частини мови (Товмасян, 1986). За своїм змістом дериваційний крок є системою словотвірних значень, властивих тим структурним моделям, які його утворюють. Отже, дериваційний крок характеризується обов'язковою варіативністю. Варіативність структур різного обсягу словотвірних відношень неоднакова. Найбільш варіативними виявились моделі 3—5 кроків деривації, причому із збільшенням обсягу моделююча сила словотвірних гнізд падає. Структури словотвірних гнізд, утворених від прикметників *pure, just, pitrid, puritan, stoic, scrupulous, virtuous, bad* є унікальними.

Словотвірна структура деад'єктивів виявляє взаємодію і взаємозалежність категоріальних рівнів у системі поля. Встановлено, що найбільше число структурних варіантів мають гнізда з таким частиномовним складом: ANA та AADNAN, причому на певних тактах деривації похідні однієї частини мови можуть повторюватись.

Узагальнивши категоріальний опис похідних, доходимо до висновку, що всупереч інтуїтивній ймовірнісній оцінці продуктивних класів, найбільш чисельно представлено деривати-іменники — вони реалізуються у всіх 23 відмічених типах СГ, повторюючись у 12 з них. Друге місце за поширеністю займають прислівники, які реалізуються у 21 типі СГ, повторюючись у 6 типах. Прикметникові та дієслівні похідні характеризуються меншим функціональним навантаженням. Зокрема, творення дієслів від прикметників на позначення етичності здебільшого не відмічене. Дієслівні похідні мають виключно відприкметникову основу — вторинних дієслів не виявлено.

Історичний підхід до аналізу СГ показав, що формування структури СГ деад'єктивів ЛСП *moral/immoral* проходило впродовж довгого історичного часу. Реконструкція словотвірної типології деад'єктивів у середньоанглійському та ранньомовноанглійському періодах виявила певні закономірності їх похідності. До 1500 року найбільшою продуктивністю відзначалися структурні моделі з 2—3 кроків деривації, деякі СГ на цей час вже завершили свою структуруацію. Серед таких, зокрема, СГ прикметників власне англійського походження — *good, loose, wicked, high*, котрі належать до найстарішого пласту англійської мови. До 1700 року було сформовано близько 40% структур СГ. У цілому виявилось 8 типів структур СГ, які були характерними для всіх трьох досліджуваних хронологічних зрізів. Це — моделі

AN (unstained — unstainedness N), **AND** (egoistic — egoist N, egoistically D), **ANDV** (honest — honestify V, honestly D, honesty N), **AAND** (ill — ill N, ill D, illful A, illness A, illth N), **AANDV** (foul — foul V, foulish A, foully D, foulness N), **ADVNV** (vile — vile V, vilely D, vileness N, vilify V, vilety N, vilification N, vilifier N), **AANVDD** (evil — evil N, evil D, evil V, evilful A, evilfully D, evilly D, evilness N), **AANDVNV** (good — good V, good D, good N, goodful A, gooding N, goodish A, goodly A, goodness N, goodly D, goodness N, goodship N, goody N, goody A). Словотвірні гнізда таких типів можна визнати діахронічними константами. Вони характеризують структуру досліджуваного поля у всі періоди його еволюції.

Результати аналізу підтверджують, що на всіх синхронних зрізах найбільш комбінаторно зумовленими були дієслова та прислівники, які завжди виступали у поєднанні з іменником. Деад'ективні іменники характеризуються найменшою комбінаторною зумовленістю. Отже, комбінаторику лексико-граматичних типів у гніздах можна розглядати як діахронічну константу їх структури.

У третьому розділі дисертації — «Категоріальна семантика конститuentів ЛСП *moral/immoral* у лексикографічному відображенні» — аналізуються шляхи та методи семантизації досліджуваних лексичних одиниць у словнику. Наголошується на тому, що трудності лексикографічного опису аналізованої лексики зумовлені її природою. Відомо, що моральне є дуже багатограним, нечітким та розмитим, часто недоступним прямому спостереженню. Ця онтологічна трудність породжує трудність лінгвістичну: слова, що передають моральні категорії, не підлягають однозначному лексикографічному витлумаченню. У цьому виявляється подібність лексики на позначення всіх внутрішніх властивостей особи — інтелектуальних, емоційних, вольових, які, як і моральні, дуже важко вербалізувати.

У центрі проблем лексикографічної практики залишається вирішення одного з основних питань семасології — полісемії, що постає перш за все як проблема системної організації значень. Спостерігаються розбіжності в описі значень за трьома головними параметрами: кількості ЛСВ, їх послідовності та якості (тобто за принципами виділення, групування та лексикалізації), причому ці розбіжності не залежать ні від типу словника, ні від його об'єму та функціонального призначення.

Репрезентація в лексикографічній практиці багатозначних прикметників передає здебільшого характер їх мовленнєвої взаємодії, ігноруючи складну семантичну структуру. Такий спосіб представлення смислового наповнення багатозначних лексем, при якому відбувається підміна значення слова його кон-

текстним проявом, не відображає характеру семантичного зв'язку між значеннями, не враховує їх генезису та закономірностей семантичної деривації, свідчить про нерозробленість проблем теоретичної лексикографії, яка в сучасному стані «ставить більше питань, ніж дає відповідей» (Глебовский, 1990, с. 62).

Як правило, для розкриття значень ад'єктивних одиниць використовуються формули, в яких роль тлумачних слів відіграють інші прикметники, семантично зв'язані з тими, що визначаються. Кореляції між формулами тлумачень та моделями реєстрових слів можуть бути прямими та опосередненими.

При прямому посиланні слово витлумачується шляхом вказівки на ті лексеми, які, на думку лексикографів, вже наявні у мовному досвіді адресата. Такі дефініції мають вигляд розгорнутих синтагм і базуються на тому, що «в теорії мови дефініція, або значення одиниці, розглядається як набір речень, які у своїй сукупності є перекладом, або перифразою того речення, що підлягає визначенню» (Бендикс, 1983, с. 80). Наприклад:

evil — having or exhibiting bad moral qualities; morally corrupt; wicked;

vicious — of the nature of vice; contrary to moral principles, depraved.

При опосередненому відображенні значення слова розкривається непрямим способом, залучаються зовнішні чинники, як правило, його синсхемічні чи антонімічні кореляти. Синонімічні дефініції являють собою спосіб експлікації значення шляхом перечислення семантичних ознак, в яких відображені властивості предмета, що позначаються цим словом. Наприклад:

libertine — dissolute; licentious; profligate; loose in morals.

naughty — wicked, morally bad, wrong.

Синонімічний спосіб трактування представляє ознаку, названу реєстровою одиницею, рельєфно і багатогранно. Значення, семантизовані таким чином, видаються гранично лаконічними:

low — 7a) in a moral sense: abject, base, mean. *

dark — 9) evil; iniquitous; wicked.

Проте, незважаючи на переваги тлумачень такого типу, їх логічність та економність, аналіз досліджуваного матеріалу показав, що лише 19% прикметників трактуються за таким способом. Помічено, що за формулою наведення синонімічного ряду відповідників розкриваються переносні значення слів, на відміну від прямих, номінативних, для яких, як правило, подається описове (перифрастичне) тлумачення (пор. метафоричні деривати полісемантів *pure, black, white, low, sound* тощо). Спо-

* Тут збережена нумерація словозначень за словником NED.

стереження підтверджують, що синонімічні засоби характеристики є найпродуктивнішим типом для опису розмовних, яскраво стилістично забарвлених слів, які мають відповідники в нейтральному, загальноповживаному пласті лексики: justicehood, justiceship vs justice; ill vs illness; chasteness vs chastity; weak vs weaken; rightful vs righteous; chastise vs chasten; justly vs just тощо.

Поруч із синонімізацією поширена й така формула тлумачення: основному відповіднику, що має при собі розгорнуту додаткову частину, протиставляється його антонім із запереченням. У цьому випадку смислова характеристика слова представлена негативно, методом від супротивного:

pure — free from moral defilement or corruption; of unblemished character or nature; unstained with evil; guiltless, innocent.

У багатьох випадках лексикографи звертаються до комбінації одночасно декількох варіантів опису значення, використовуючи і посилання на еталон, слово — класифікатор чи синоніми й антоніми, що уточнюють і доповнюють вже представлене пояснення. Наприклад:

bad — of the nature of evil, esp. of moral evil; wicked, vicious; perverted; immoral.

Як показав аналіз, гібридні (синоніміко-перифрастичні, синоніміко-антонімічні, перифрастично-синоніміко-антонімічні) формули тлумачень є найхарактернішими для лексикалізації морально-оцінних прикметників. За цією моделлю трактується близько 45% прикладів. Очевидно, що сумісне використання двох чи більше формалізованих прийомів забезпечує максимальну відповідність словникової дефініції плану змісту цієї одиниці та однозначність його технічного представлення.

Поєднання варіантів лексикалізаційної моделі є типовим для історичних словників, які подають роздрібнену систему значень, що закономірно, оскільки кількість формул тлумачення залежить від ступеня полісемічності лексеми: чим розгалуженіше представлена її полісемія, тим більше підстав для урізноманітнення словникової статті.

Для сучасних словників характерними є перифрастичні, синонімічні, антонімічні дефініції, що пояснюється тенденцією до «мінімізації тлумачення», витриманою в традиціях структуралізму.

На підставі спостережень та кількісного аналізу вибірки можна зробити висновок, що категоріальна специфіка реєстрових одиниць зумовлює таку модель семантизації, яка дає змогу найбільш повно та всесторонньо розкрити їх семантику. Так, для опису прикметників, прислівників та дієслів найтиповішими виявилися перифрастичні дефініції — 59%, 63% та 57% вибірки відповідно, проти 49% для іменників. За синонімічною мо-

деллю побудовано 41% дієслівних, 32% іменникових і лише 25% прикметникових дефініцій. При тлумаченні прислівників синоніми служать додатковим засобом семантичної характеристики (наводяться після описової дефініції). Наприклад:

evilly — with evil purpose or result; viciously, wickedly.

Характерною особливістю морально-етичних номінацій є те, що вони відносяться до частково-оцінних лексем — одиниць, у семантичній структурі яких поєднується оцінний зміст з дескриптивним. Оцінні семи тісно пов'язані з денотативним компонентом, уточнюють та доповнюють його, вони мають свій лінгвістичний статус у лексичному значенні, експлікуються у словникових дефініціях прикметників. Система словникових маркерів морально-оцінного значення включає такі слова і вирази: *formerly appreciative, more or less contemptuous, in depreciate use (in depreciate sense), with confemptuous force, more or less elevated, an epithet of admiration, a term of commendation, in derogatory sense* тощо.

Проте, наявність таких позначок відмічаємо у порівняно невеликій кількості морально-оцінних лексем (всього 22%), тому словникова позначка не може вважатися єдиним маркером оцінних одиниць. Універсальними показниками «плюс» та «мінус» оцінки є так звані «чисті предикати» — ад'єктиви *good* та *bad* — слова, що виражають відношення об'єктів оцінки до певних зразків чи стандартів.

Аналіз дефініцій показує, що маркери позитивної чи негативної оцінки можуть бути експлікованими у смисловій структурі слова або входити туди імпліцитно. У другому випадку цілком очевидно, що оцінно-релевантна ознака зміщена на периферію, і її можна виявити шляхом подальшого семантичного розгортання дефініції.

Нечіткість і недосконалість всієї системи позначок, що використовуються у словниках, й оцінних маркерів зокрема, є очевидною. Серед конститuentів поля оцінно-маркованими виявились лише 25 лексичних одиниць у словнику NED та 19 лексем у WID. У словнику RHD оцінна сема не експлікується взагалі. Немає однозначності у трактуванні понять *derogatory, contemptuous, depreciate, appreciate* тощо; крім того, помітки такого роду наводяться вкрай непослідовно, принципи включення їх до словникової статті не завжди уявляються чіткими. Так, прикметник *libertine*, що виражає пейоративну оцінку, має відповідну помітку в NED (*libertine* — *free-thinking in religion; — used derogatory*), у той же час у словнику WID ця ознака не відмічена.

Суб'єктивізм і непослідовність представлення оцінної лексики у словнику спричинюється, передусім, недостатньою теоретичною обґрунтованістю проблеми. Цим, зокрема, можна пояс-

нити те, що оцінно-прагматична інформація в тлумачних словниках не відділяється в достатній мірі від семантичної, комунікативної і стилістичної і не інтерпретується з цих точок зору.

На синтагматичному рівні можливе переосмислення оцінки і навіть зміна її модусу на протилежний. У таких випадках у структурі значення лексеми розвивається поляризація значень або енантіосемія. Як правило, мовленнєва енантіосемія поєднується з особливим інтонаційним оформленням і використовується для досягнення іронічного або саркастичного ефекту.

Наявність у структурі значення лексеми полярно протилежного оцінного значення не завжди знаходить свій відбиток у словниках.

Здебільшого енантіосемічні випадки маркуються позначкою ігоп., що відносить їх до стилістичного аспекту мовних одиниць. На нашу думку, амбівалентність пейоративного та меліоративного значення в межах одного слова неправомірно зводить до стилістичних особливостей його вживання; явище енантіосемії є свідченням складних відношень між окремими значеннями полісемантів, відображенням віртуальності мовного знака.

Окрему ділянку досліджуваного семантичного поля складає термінологічна лексика, що відображає понятійно-категоріальний апарат науки етики. Термінологічна сутність цих слів вирізняє їх у плані змісту і у значеннєвому аспекті. Оскільки термін — це мовний знак, що репрезентує наукове поняття, йому властива чітка окресленість значення. Визначальним типом зв'язку в системі етичних термінів є гіперо-гіпонімічні відношення (вони є характерними для термінологіки взагалі), які диктують відповідну модель дефініції, коли гіпоніми описуються за принципом родо-видових ознак. Структура дефініції має вигляд: термін = інтегральний компонент (ІК) + диференційний компонент (ДК). Наприклад:

nihilism — 1. Negative doctrines in religion or morals (ІК); total rejection of current religious beliefs or moral principles (ДК).

Значно ширше представляють термін енциклопедичні трактування, які подають не тільки значення лексеми, а й детальний опис референційної сфери, несуть у собі соціально-історичну інформацію. Наявність дефініцій такого типу пояснюється перш за все практичним призначенням словників, що поєднує в собі і навчання зразкам мовлення, і опис понятійно-культурного змісту.

Основним питанням лексикографічної обробки термінів залишається проблема побудови логічно несуперечливих та лінгвістично правильних дефініцій.

В усіх випадках трактування етичних термінів слід уникати характерного «логічного кола» (Скороходько, 1965, с. 99), коли моральність визначається через перелік нормативно-оцінних понять типу ethics, probity, honesty, right, good, evil, які, знову ж таки трактуються через поняття moral.

У висновках стисло підсумовуються результати дослідження. Завершує дисертацію список основної літератури (205 найменувань) та список використаних словників (23 найменування).

Основні положення дисертації відображені у таких публікаціях автора:

1. Значение прилагательных fair и foul в современном английском языке // Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности языковых единиц: Сб. статей. — Депон. в ИНИОН АН СССР. — М., № 40102 от 15. 11. 89.

2. Лексикалізація семантичної структури прикметників, що виражають моральну оцінку // Семантика мови і культури: Матеріали міжнародної наукової конференції. Частина II. — Івано-Франківськ, 1993. — С. 121.

3. Оцінний аспект семантики прикметників на позначення моральних якостей та його лексикографічне відображення // Лінгвістика тексту за фахом та проблеми прикладного термінознавства: Тези доповідей регіональної науково-методичної конференції викладачів іноземних мов вузів. — Львів—Рівне, 1993. — С. 39—40.

4. До питання про укладання англо-українського термінологічного словника з етики // Лексикографічні та методичні концепції викладання чужоземних мов у вищому технічному навчальному закладі: Тези доповідей I-ої Міжнародної конференції. — Львів, 1994. — С. 162.

5. Формування термінів етики в англійській мові // Гуманітарна освіта і проблеми духовного відродження України: Тези доповідей міжвузівської наукової конференції. — Львів, 1994. — С. 209—210.

6. Семантика прикметників моральної оцінки та їх похідних у лексикографічному відображенні // Іноземна філологія: Міжвід. зб. — Львів, 1994. — Вип. 107. — С. 35—41.

Рудык Т. З. Английские прилагательные морально-этической сигнификации в лексикографии и межчастеречных связях.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10. 02. 04 — германские языки.

Защищается рукопись диссертации, в которой рассматриваются структурно-семантические, словообразовательные и лексикографические характеристики морально-оценочных прилагательных и их производных, образующих единую номинативную микросистему — лексико-семантическое поле моральности в английском языке. Установлены критерии идентификации прилагательных ЛСГ moral/immoral, определено ядро-периферийное структурирование конститuentов групп, исследованы взаимоотношения частей речи в словообразовательных гнездах деадъективов в историческом аспекте, показаны методы и модели лексикографической интерпретации исследуемого фрагмента лексики.

T. Rudyk. English Adjectives of Moral and Ethical Signification in Lexicography and Inter-parts-of-speech Relationships.

Dissertation Thesis for the Degree of Candidate of Philology in Speciality 10. 02. 04 — Germanic Languages. Ivan Franko Lviv State University, Lviv, 1985.

A manuscript of the dissertation thesis submitted for defence is a study of structural-semantic, derivational and lexicographic characteristics of English adjectives and their derivatives denoting morality which form a unified nominative micro-system (respective lexical-semantic field moral/immoral).

Criteria for their identification and field centre-periphery structure are established, diachronic inter-parts-of-speech relationships between group constituents in derivational trees as well as their lexicographical interpretation models are revealed.

Ключові слова: лексико-семантичне поле моральності, деад'єктиви, словотвірна структура, семантизація, оцінка, міжчастиномовні зв'язки.

ЛНБ ім. В. Стефанива
АН України

Одним из основных направлений исследований является изучение влияния различных факторов на развитие личности. В частности, особое внимание уделяется исследованию роли семьи и социального окружения в формировании личности. Эти вопросы рассматриваются в контексте современных психологических теорий и эмпирических данных.

Важным аспектом является изучение психологических механизмов, лежащих в основе формирования личности. Это включает в себя анализ процессов восприятия, мышления и эмоционального реагирования. Исследования в этой области позволяют лучше понять, как различные факторы взаимодействуют и влияют на развитие личности.

Следующим направлением является изучение психологических особенностей личности. Это включает в себя анализ индивидуальных различий в различных психологических характеристиках, таких как темперамент, интеллект и эмоциональная стабильность. Эти исследования имеют важное значение для понимания индивидуальных различий и их влияния на поведение.

Важным направлением является изучение психологических особенностей личности. Это включает в себя анализ индивидуальных различий в различных психологических характеристиках, таких как темперамент, интеллект и эмоциональная стабильность. Эти исследования имеют важное значение для понимания индивидуальных различий и их влияния на поведение.

Следующим направлением является изучение психологических особенностей личности. Это включает в себя анализ индивидуальных различий в различных психологических характеристиках, таких как темперамент, интеллект и эмоциональная стабильность. Эти исследования имеют важное значение для понимания индивидуальных различий и их влияния на поведение.

Важным направлением является изучение психологических особенностей личности. Это включает в себя анализ индивидуальных различий в различных психологических характеристиках, таких как темперамент, интеллект и эмоциональная стабильность. Эти исследования имеют важное значение для понимания индивидуальных различий и их влияния на поведение.

Следующим направлением является изучение психологических особенностей личности. Это включает в себя анализ индивидуальных различий в различных психологических характеристиках, таких как темперамент, интеллект и эмоциональная стабильность. Эти исследования имеют важное значение для понимания индивидуальных различий и их влияния на поведение.

379265

AB 31.858